

Terkedilmiş Kentleriyle Gizemli Bir Uygarlık Mayalar

"Bir kent yıkıntısı duruyordu karşımızda. Fıpkı deniz ortasında parçalanmış bir gemi; direkleri kopmuş, adı vitmiş, tayfaları batmıştı. Kimse onun nereden geldiğini, kimlere ait olduğunu, ne zamandır yolda kaldığını, neden battığını bilmiyor. Kayıp tayfalarının kimler olduğunu yalnız teknenin yapılışında görür gibi olduğumuz bir benzerlik düşünülebilir, ama belki de hiç bir zaman bunu kesinlikle bilemeyeceğiz..." John L. Stephens

JOHAN LLOYD Stephens, 28 Kasım 1805'te New York-Shrewsbury'de doğmuştu. Hukuk öğrenimi görmüş ve üç yıl New York mahkemelerinde çalışmıştı. Özel merakı ise eski eserler ve eski uygarlıkların türlü iz-

leriyle uğraşmaktı. 33 yaşında iken eline onu son derece heyecanlandıran bir belge geçti. Bu, Garlindo adında bir albayın, 1836 yılında Orta Amerika hükümetinin buyruğuyla yerliler arasında yaptığı araştırmaların raporu idi. Garlindo burada Yucatan ve Orta Amerika ormanlarında rastlanan garip ve çok eski mimarlık sanatının kalıntılarında söz ediyordu.

Bir asker'in verdiği bu kısa haberler Stephens'in oldukça ilgisini çekti. Başka kaynaklar aradı ve Guatemala'nın tarihini yazan Joarros'un eser-

lerine rastladı. O da Fuentes adında birinden alıntılar yapıyordu. Bu kitaplarda, Honduras'ta Copan dolaylarındaki bölgede hâlâ iyi bir durumda kalmış eski bir yapı topluluğu bulunduğu yazılıyordu. İşte bu izler, Stephens'in hemen Orta Amerika'ya bir yolculuk için hazırlık yapmasına yol açmıştı. Yol arkadaşı olarak da, bir ressam olan, dostu İngiliz Frederick Catherwood'u seçmişti.

Orta Amerika'ya varduktan sonra, yanlarına aldıkları yerlilerle bu kalıntıları bulmak için yola çıktıklarında son derece kötü doğa koşulları ve hızlı ilerlemelerini engelleyen bitki örtüsü ve ormanlık arazilerle karşılaşacaklardı. Arkeolojik serüvenleri bir öykü sadeliğiyle işleyen Ceram bu yolculuğu şöyle anlatıyor:

sinin üzerine bir de fazla çalışması nedeniyle sağ gözünün zayıflaması da eklenince hukukçuluk kariyeri neredeyse sona ermiş ve büyük bir istekle kendini tarih çalışmalarına vermişti. "Nectograph" adlı bir aletle yazdığı "Meksika'nın Fethi" isimli bu olay kitabı 1843'te yayımlandığında, yeni bulunmuş olan Maya kültürünün yanında, daha az gizemli olmayan Aztek uygarlığı da gün yüzüne çıkıyordu. Bu kitapta yer alan en dikkat çekici nokta, Mayalar ile Aztekler arasında kurulan ilişkidir. Örneğin her ikisinde de dinin birbirine bütünüyle uyan yanları çoktu; ayrıca yapılar, tapınaklar ve saraylar sanki aynı anlayışla yapılmış gibiydi. Ancak görünüşe göre, Aztek kültürünün başı, İspanyol serüvencileri tarafından, tam da en parlak dönemlerinde kesildiği zaman Mayalar, kültürel ve politik yükselişlerinin en üstün noktasını yüzlerce yıl önce aşmışlardı; İspanyollar kıyılarına yanaştıkları zaman, bunlar artık can çekişen bir halktı. Ancak Prescott, bugün bile tartışmaları süren bir sav daha ortaya atıyordu. Azteklerden, hatta Mayalardan önce Orta Amerika ve Meksika'dan çok daha eski, üçüncü bir halkın kültür eserlerinin varlığından söz ediyor ve şöyle yazıyordu: "Bizi karanlık eski çağlara götüren bu dev binaları yapan kuşakların küllerine basarak yürüdüğü zaman, gezginin ruhuna ne düşünceler doluyor! Ama bunların yapıcıları kimlerdi? Tarihleri eski Titan'larınki gibi masalların sisi içinde yitip giden efsanevi Olmek-

ler mi? Yoksa, genel olarak ileri sürüldüğü gibi, barışçı ve zanaatkar olan ve haklarında pek de güvenilir olmayan söylentilerden başka bir şey bilmediğimiz Toltekler mi? Bu binaları yapan uluslara ne oldu? Bu topraklarda kaldılar da, onları kovalayan Azteklerle mi karşılaştılar, yoksa Güneye çekilip kültürlerini yaymak için daha geniş bir alan mı buldular?"

Prescott için erişilmez bir giz olan bu soruların yanıtları henüz tam olmasa da bugün yavaş yavaş gün ışığına çıkıyor. Ve ortaya çıkacak olanlar da, Mayalar ve onlardan önceki uygarlıkların, kısacası Orta Amerika'nın tarihi olacak.

İlk başlarda Mayalar'ı araştıran bilim adamları oldukça büyük zorluklarla karşılaştılar. Geçmişin büyük kültürleri hep su kıyası kültürleriydi ve araştırmacılar bir ırmağın varlığını bir kültürün doğması için vazgeçilmez koşul olarak almaya alışmıştı. Oysa Maya ve diğer Amerika kültürleri, gelişmiş olmalarına karşın, ırmak kültürleri değildi. Diğer bir koşul da, ulusların tarıma ve hayvan-

me bulunmuyor) ve hızlı araştırmalar yapmaya ülkenin çıkardığı doğal engeller.

Bütün bu olanaksızlıklara karşın, Mayalarda astronomi, arkeoloji ve dinsel ayinlerle ilgili üç kitap günümüze kadar korunabilmiş (Codex Dresdensis, Codex Peresianus ve Cortesianus). Ayrıca, İspanyol fethinden sonra, yerlilerin Maya dilinde ve İspanyol alfabesiyle yazdıkları, Maya kroniklerini özetleyen yazılar da bulunuyor. Yine -kendisi de; Mayaların el yazmalarını yakan piskoposlardan biri olan- Diego de Landa'nın 1566 tarihli "Gezi Notları"nın yanında, anıtları ve yazıtlarıyla gün ışığına çıkarılmış onlarca Maya kentinin kalıntıları var.

Günümüzde hâlâ yaşamakta olan Maya soyundan gelme topluluklar olduğu biliniyor. Üstelik günümüzün Mayaları, geçmişin kalıntılarıyla karşılaştırıldığında, eski Mayalardan çok şeyi koruyup sürdürdükleri görülüyor. Bu da, doğrudan gözlem ile belgelerdeki kimi boşlukları doldurmada yardımcı oluyor. Henüz tümüyle gün ışığına çıkmamış olmakla birlikte eski Maya kültürü hakkında bilim adamlarının söyleyebilecekleri şeyler artık var. Konu üzerinde çalışan araştırmacılar, son yıllarda çözülen hiyerogliflerle, bu konudaki birçok sırrı da çözmeye çalışıyorlar.

Maya Uygarlığı

Yucatan'ın kuzeyindeki Chichen Itza'dan güneyde Copan'a (Honduras), Doğudaki Tikal ve Ixkun'dan Guatemala kenti üzerinden batıdaki

Palenque'ye (Chiapas) bir çizgi çekilecek olursa, eski Maya Uygarlığı'nın sınırları aşağı yukarı çizilmiş olur.

Bu sınırlar içinde, siteler halinde örgütlenen Maya toplumu, kentlerde oturuyordu. Dolayısıyla bütün iktidar, aynı zamanda bütün kültür ve düşünce yaşamı kentlerde odaklanmıştı. 50 000 ilâ 200 000 kişinin yaşadığı çok sayıdaki kentlerle Maya ülkesi, belki de nüfusu 15 milyon olan bir ülkeydi.

Her kent "Halac Vinic" olarak isimlendirilen bir yöneticisi vardı ve bu görev babadan oğula geçiyor, dolayısıyla yöneticiler tek bir aileden geliyordu. Yönetici, bütün dinsel, askerî ve mülki yetkileri elinde bulunduruyor ve sitedeki kasaba ve köylerin "Batab" olarak isimlendirilen seçlerini seçiyordu. Batab da, askerlere kumanda ediyor, adaleti yerine getiriyor, verginin "Halac Vinic"e ödenmesini, tarlaların rahiplerin saptıkları tarihlerde yakılıp, ekilmesini denetliyordu. Fakat Mayaların toplumsal düzeni, bilinen diğer uygarlıklarinkinden çok daha

cılığa olan ilgileri ve bu alandaki yetenekleri olarak görüldü. Mayalar her ne kadar pek becerikli değilseler de tarımla uğraştıkları anlaşılıyordu. Ancak Mayalar yük hayvanlarına sahip olmayan, hatta arabayı tanımayan bir kültür geliştirmişlerdi. Çocuklarına tekerlekli oyuncaklar yapmışlar ancak, her nedense, tekerleği günlük yaşamlarında kullanmayı denememişlerdi.

Maya araştırmalarındaki en önemli zorluk, kuşkusuz, yazılı belge eksikliğidir. Çünkü, Maya ve Amerika kültürlerinden kalacak olan yazılar ve resimler, fetihçi Avrupalılar ve din adamlarınca "şeytani" bulunarak yakılmıştı.

Dolayısıyla Amerikan kültürlerini araştırmaya kalkan bir araştırmacı ciddi zorluklarla karşı karşıyaydı: Her şeyden önce bu kültürlerin kendisinden başkasına benzemesinden kaynaklanan sorunlar, bol malzemeyle yapılabilecek her türlü kıyaslama ve sonuçlandırmanın olanaksızlığı (çünkü burada, yıkıntılar dışında neredeyse hiçbir malze-

"Stephens ile Catherwood düşlerinde bile görmemiş oldukları bir yerde uğraşp duruyorlardı. Kan revan içinde, baştan aşağı çamurla kaplanmış, gözleri kan çanağı gibi olmuş bir şekilde ilerlemeye çalışıyorlardı". O sırada büyük olasılıkla şöyle düşünüyor olmahtydılar: Dünya yaratılış beri el değmemiş benzeyen bu tekinsiz yerde mi, taştan yapılar ve büyük binalar var?

Bu zor koşullar altında ilerlerken birdenbire karşılarında, yontma taşlardan, çok iyi örülmüş ve sağlam kalmış bir duvarla karşılaştılar. Biraz daha ilerlediklerinde ise üzerindeki süsleri ile oldukça görkemli duran bir dikme taş belirdi. Aşağı yukarı 3.9 m yüksekliğinde, 1.2 m genişliğinde ve 0.9 m kalınlığında olan bu taş, baştan aşağı kabartmalar ve süslerle kaplıydı. Acele hüküm vermek için biraz daha ilerleyen iki sertüveni, ormanın derinliklerine girdikçe, bu garip kabartmalı taşlardan onlarcasına daha rastlayıp her birinin bir öncekinden daha kusursuz işlenmiş olduğunu gördüklerinde, doğru iz üzerinde olduklarının farkına vardılar. Çünkü, Nil deltasındaki anıtları görmüş olan ve böyle anıtların bile yüksek bir kültürün eseri olması gerektiğini bilen Stephens, Copan ormanında gördüğü bu anıtlar için sanat ve işçilik bakımından en azından Mısır'dakilere denk olduklarını söyleyecekti.

İşte bütün bu görmüş oldukları, hâlâ eski görkemiyle karşılarına çıkan kaybolmuş Maya Uygarlığı'na ait kalıntılardı. Bölgede ilerledikçe daha başka anıtların yanısıra piramitleri, sarayları ve tapınaklarıyla koskoca bir uygarlıkla karşılaşıyorlardı. Yol boyunca da Catherwood gördükleri bütün eserlerin resimlerini çizmeye çalıştı. Heyecan verici bu serüvenin öyküsünü burada anlatmayacağız. Ancak, 1842'de Stephens'in, gezi notlarını içeren kitabı ve hemen ardından da Catherwood'un çizdiği resimler yayımlanınca bütün ilgi bir anda Orta Amerika'nın bu gizemli bölgesinde toplandı.

Stephens ile Catherwood binbir zorlukla Copan'dan öteye gitmişler, Guatemala'ya girmişler, Chiapas ve Yucatan'ı dolaşmışlardı. Onların yazı ve resimle belgeledikleri şeyler bugün de arkeoloji için önemli belgeler arasında sayılmaktadır.

Mayalar ansızın herkesin gözü önüne çıkiverince, bu halk hakkındaki bir sürü varsayım ve tuhaf anlam çıkarmalar da peşi sıra geldi. Mayalar eski dünya kültürlerinin düzeyinde bir kültüre sahipti. O zamanlar ancak mimarlık yapıtlarına dayanılarak varılan bu yargı, daha sonradan matematikteki yüksek gelişim düzeylerinin anlaşılmasıyla pekişti.

Guatemala'da bulunan Mayalara ait Tikal kentinin kalıntıları

Araştırmacıların birden ilgi odağı haline gelen bu uygarlığın nereden geldiği gibi birçok soruya yanıt aramaya başlandı ve çok sayıda varsayım ileri sürüldü. Kuzeyden bir göç sonucu geldiklerini öne sürenlerin yanı sıra, Mayaların efsane ada Atlantis'ten sağ kurtulanların torunları olduklarını iddia edenler de vardı. Bu açıklamaların hiçbirinin yeterince tutarlı görülmediği bu sıralarda, Mayaların İsrailoğullarından bir boy olduklarını ileri sürenlere bile rastlamak mümkündü.

Catherwood'un eserlerinde yer alan Maya anıt ve heykellerine bakanlardan bazıları heykellerin şaşılacak derecede Hint tanrılarına benzediğini, bazıları da piramitlerin Mısır'ı işaret ettiğini söylüyorlardı. Maya Mitolojisinde yer alan bazı kanıtlar da, Doğu'nun kutsal diyarı Kudüs'ü çağrıştırıyordu.

İşte bütün bu çekişmeler yaşanırken - bugün bile, daha iyi temellere dayanmakla birlikte bu çekişmelerin sonu gelmiş değildir- neredeyse tamamen kör olduğu için yalnızca oturup odasında çalışabilen bir bilim adamının yayımladığı kitap işi biraz daha zorlaştırmıştı.

Daha sonra Aztek tarihi ile ilgili çalışmalarıyla ünlenecek olan bu tarihçi William Hickling Prescott'tur. 4 Mayıs 1796'da New-England'da doğan Prescott, asıl olarak hukuk öğrenimi görmüştü. Ancak kolej yıllarında bir kaza sonrasında sol gözünü kaybetme-

siyle karşılaşmıştı. Daha sonra Aztek tarihi ile ilgili çalışmalarıyla ünlenecek olan bu tarihçi William Hickling Prescott'tur. 4 Mayıs 1796'da New-England'da doğan Prescott, asıl olarak hukuk öğrenimi görmüştü. Ancak kolej yıllarında bir kaza sonrasında sol gözünü kaybetme-

Catherwood'un çizdiği özgün resimlerden birkaçı. Catherwood'un hünerini görmek için de, üstte fotoğrafı görülen yapıyı tablodaki ile karşılaştırmak yeterli.

Kendilerine özgü Maya diliyle yazılmış yazıtlarda kronoloji, astroloji ve dinle ilgili olduğu bilinen anlatımlar var. Ancak bu yazıtlarda ne fetihlerle ne de şu ya da bu hükümdarın zaferleriyle ilgili hiçbir ifadeye rastlanmıyor.

Böylesi iyi bir takvimi düzenleyen bir halk kuşkusuz astronomi konusunda da birşeyler biliyordu. Burçlar kuşağından haberdar oldukları sanılan Mayalar, kutup yıldızını ve ikizler burcunu da biliyorlardı ve kentleri, tüm yaşamı düzenleyen birer gözlemevi idi. Mısır ekiminden ve öteki tarım işlerinden muaf tutulan rahipler, teraslı piramitlerin üzerinde gözlem yapıyorlardı. Yıldızlara, tropikal yağmurlardaki değişimlere, bitkilerin yaşamına, insan etkinliğine bağlı dönemsel durumlar, onların birbirine uyumlu yasalardan oluşan dev bir sistem oluşturmasını sağlamıştı.

Ve Din...

Doğanın bütün güçlerini kişileştirmiş olan Mayalara göre dünya canlı bir bütündü. Çok sayıda tanrıları vardı ve en tepede evrenin ve insanların yaratıcısı "Hunab" bulunuyordu. Oğlu, göklerin efendisi ve Güneş Tanrısı Itzamna, yazının, kitapların, takvimin, kronolojinin bulucusuydu ve iyiliksever bir tanrıydı. Bolluğun simgesi Chac, yağmurun, şimşegın, bereketin ve tarımın tanrısıydı. Bunlardan başka, ölüm, savaş, Ay, intihar ve sayı Tanrıları'nın yanı sıra yığınla da küçük Tanrı bulunuyordu.

Mitosları ise evrenin ve insanların yazgısını açıklıyordu. Hunab dünyayı yaratmıştı. Bu dünya döneminden önce de herbiri tufanla yıkılmış dünyalar yaşanmıştı ve içinde yaşanılan dünya da bir tufanla yıkılacak-

tı. Dünya, iyi ile kötünün, iyi tanrılarla kötü tanrıların savaştığı bir yerdi. İyiler ışık, gök gürültüsü, yağmur, mısır ve bolluk getirirken, kötüler savaşa, fırtınalara, açlığa ve sefalete yol açmaktaydı. Tanrı Hunab insanları mısırdan yaratmıştı. Mayalar tanrılarına bağlılıklarını şungularla, dinsel törenlerle ve insanları kurban ederek gösteriyorlardı. Cennet ve Cehennem kavramlarına Mayaların dinsel inançlarında da rastlanıyor. Cennete gitmek, savaşta ölen savaşçıların, kurban edilen insanların, doğururken ölen kadınların ve rahiplerin haklarıydı. Ve cennet bolea yenilip içilen ebedi bir dinlenme yeri idi. Cehennemde ise, şeytanların, günahkârlara, açlık, yorgunluk ve acı çektirerek işkence yapacaklarına inanılıyordu.

Boşaltılmış Kentlerin Gizemi

Dünyanın en kusursuz takvimini geliştirmiş olan bu halkın, takvime tutsak oldu-

oldu. Bu kitaplar, bir ölçüde özgün Maya belgelerine dayanıyordu. Malzeme yokluğunun son safhada olduğu o sıralarda bulunan bu kitaplar, araştırmacılar için oldukça sevindirici olmuş ve bu kitaplar sayesinde Maya tarihinin sonlanışı ile ilgili bilgilerin yanında, tarihleme ve kronoloji de saptanabilmişti. Bu kitaplardan Mayaların "Eski" ve "Yeni" olmak üzere iki imparatorluk kurdukları öğrenildi.

Ancak, bu iki imparatorluk da aynı halk tarafından kurulmuştu. M.S. 7 ile 10. yy'lar arasında hüküm sürmüş olan Yeni Devlet, hem mimarlık ve sanat hem de takvim hesaplarındaki özellikleri bakımından Eski İmparatorluktan farklıydı. Yucatan Yarımadasının güneyinde, bugünkü Guatemala, Honduras, Chiapas ve Tabascos topraklarında kurulan Eski Devlet hakkında bilgiler ise şöyle:

İlk dönem:

Bilinen en eski tarih (henüz kesin olmamakla birlikte) M.S. 374 ve en eski kent de Uaxactun. Daha sonra Tikal ve Naranja

kurulmuştur. Ama bu arada şimdiki Honduras'ta bulunan Copan, daha sonraları da Rio Usumacinta üzerindeki Piedros Négros kentleri yükseldi.

Orta dönem:

M.S. 374'den 472'ye dek sürmüştür. Bu dönemde de Tabascos ile Palenque, daha sonra da Chi-

apas'taki Menche ile Guatemala'da Quiriqua kuruldu.

Büyük dönem:

M.S. 472'den 610'a dek süren bu dönemde, Seibal, Ixken, Flores ve Benque Viejo kentleri kurulmuştur. İşte bu büyük dönemin sonunda yani M.S. 610'dan sonra büyük bir göç olduğu gözleniyor.

"Chilam Balam Kitapları"ndan, kentlerdeki binaların tarihlemelerine bakılırsa, M.S. 610 yılından sonra Eski Devlet'in kentlerinde yaşamın birden bire kesildiği gibi bir sonuç çıkıyor.

Yine Ceram'ın anlatımıyla: "Bir ulus (halk), kentlerde oturan bir ulus kalkmış, sağlam evlerini, caddelerini, tapınaklarını ve saraylarını bırakmış ve ta uzağa, yabansı kuzeye göçmüştür. Kentler bomboştur; orman caddeleri, yabani otlar merdivenleri ve eşikleri sarmıştır. Ağaçların tohumları rüzgârın toprak parçalarıyla doldurduğu taşlar arasına düşmüş, bir daha hiçbir insan

Bonampak'ta bulunan bu resim, bir tören anının gösteriyor.

ğunu söylemiştik. Çünkü Mayalar büyük yapılarını, kendilerine gerekli olduğu için değil, takvim kendilerine buyuracak olursa yapıyorlardı. Her beş, on ya da yirmi yılda üzerine doğum tarihlerini yazdıkları yeni bir yapı kuruyorlardı. Bunu yüzlerce yıl tam ve kesin bir düzenle yapmışlardır. Binalara oyulmuş tarihler de bunu doğrulamaktadır. Bu düzeni yalnız büyük bir felâket ya da bir göç bozabilirdi.

Maya takviminden sonra araştırmacılar en çok, bir şifre çözümüne benzeyen, Maya kronolojisini, daha doğrusu Maya tarihini bulmak için çalıştılar. Maya kronolojisi ile bizim kullandığımız tarihleme arasında bir ilgi kurulmaya çalışıldı. Ancak bu ilişkinin ana hatları yavaş yavaş aydınlatıldıkça, bu halkın tarihindeki en gizemli olay, boşaltılmış kentlerin sırrı anlaşılacaktı. Bu sırrın çözülmesine ise, Yucatan'da 19. yüzyılda bulunan "Chilam Balam Kitapları" yardımcı

katı bir toplumsal farklılaşmayı içinde barındırıyor ve bir Maya kentinin yapısı, halk arasındaki bu ayrımı apaçık gösteriyordu. Genellikle kentin merkezinde tapınaklar, piramitler ile rahiplerin ve soyluların sarayları yükselirdi. Bu taştan merkezin çevresini ise sıradan halkın ağaç dallarından ve tahtadan kurulan kulübeleri sarıyordu. İkisinin ortası yoktu; bu özellik Maya toplumunun tabakalı bir toplum olduğu izlenimini veriyor. Az sayıda efendiyle, geniş bir ezilenler kitlesine bölünen Maya toplumunda bu iki tabaka arasındaki uçurum çok derindi. Mayalar, yağmurların, ürünlerin ve yaşamın sürmesinin tanrılarından gelen nimetler olduklarına inandıkları için törensel merkezler kurmak, besin üreticisi olmayan bir ruhban tabakasını barındırıp, beslemekle görevli oldukları duygusuna kapılmışlardı; bu amaçla büyük tapınaklar inşa etmişler ve rahiplerle soylulara olağanüstü bir bağlılık göstermişlerdi. Aslı görevi, babadan oğula, mısır ekip biçmek olan köylü, ürünün üçte birini soylulara, üçte birini din adamlarına veriyor, kalan üçte birini de kendisi ve ailesi için alıkoyuyordu. Köylü Ekim-biçim dönemleri dışında yapı işlerine de katılıyordu: Maya işçileri taş blokları arabasız ve hayvansız taşıyor, yalnızca taş aletler kullanılarak olağanüstü heykeller ve kabartmalar oyuyordu. Çünkü Mayalar, taştan baltalar, çekiçler ve ateşte sertleştirilmiş odun sopalar kullanmalarına rağmen, henüz madenleri işlemekte hünerli değildiler. Çivi bilmedikleri için de birden çok parçadan oluşan araçların yapımında ip yerine sarmaşıkları kullanmışlardı. En önemlisi, tekerleği keşfedemeyen bu halkın, tek bir yük hayvanının bile bulunmamasıydı. Dolayısıyla bütün taşıma işleri elde ve baş üstünde yapılıyordu. Bu nedenlerle doğaya karşı mücadele araçları hayli sınırlıydı. Ancak yine de, Maya işçilerinin yaptıkları, Mısır'ın piramitlerini yapanlarından az değil, belki de bazı yönlerden daha üstündü.

Mayalar siyasette ve düşüncede ulaştıkları yüksek düzeyi de mısır üretimine borçluydular. Mısırın Guatemala kökenli olduğu biliniyor, ancak mısır, ekilir-biçilir bir bitki haline getiren ve onu Amerika'nın tüm tarımcı halklarına bir yiyecek olarak armağan edenler Mayalar olmuştur. Mayaların temel ürünü olarak kabul edilen mısır, kentleri besliyordu. Kültür bu ürüne dayanıyor ve neredeyse onunla yaşatılıyordu. Kentlere yükselcekleri alanı açan da mısırdı; çünkü kentler, ormanların daha önce mısır yetiştirmek için yakılmış yerlerinde kurulmuştu.

Belli bir yöntemle göre yapılan mısır tarımında bir çiftçiye, ailesi için gerekli ürünü elde etmesi için yılda yalnızca 48 işgünü yetiyordu. Böylece yılın geri kalan kısmında kullanılacak emek fazlası ortaya çıkıyordu. Arta kalan zamanda da, "bilimsel" ve dinsel yapılar; yani tapınaklar, gözlemevleri, piramitler ve saraylar inşa ediliyordu. Böylece Mayalar, çok daha iyi araçlarla donanmış tunç, demir ve tekerlekten yararlanan halkların kültür düzeyine erişebildiler.

Kusursuz Bir Takvimin Gölgesinde

Yük hayvanı ve araba olmaksızın, ormanda üst üste konan kesme taşlarda ve taş aletlerle yontulan Maya yapılarında, bir tarihle doğrudan doğruya ilgili olmayan tek bir kabartma, tek bir süs ya da heykel yok gibidir. Mayaların her binası neredeyse taşlaşmış bir takvimdi. Hiçbir rastgeleliğin olmadığı bu yapılarda estetik matematiğe boyun eğmişti.

İlk bakışta korkunç süsleriyle korku veren Maya anıtları aslında bir sayıyı ya da takvim ayarlamasını dile getiriyordu. Bütünüyle takvime göre düzenlenmiş bu mimarlık ve sanatın dünyada bir eşi daha yok gibidir. Araştırmalar bu takvimin gizlerine indikçe, sürprizlerden yana gerçekten yeterince zengin olan bu kültürün yepyeni bir sürpriziyle karşılaştı; Mayalar "dünyanın en iyi takvimi"ni geliştirmişlerdi.

Maya takvimi, bildiğimiz bütün takvimlerden başka türlü temellere dayandırılmış olmasına karşın, çözülmesinde güçlük çekilmemiştir. Takvim kabaca şu şekilde kurulmuştur: 20'şer günlük on üç "ay"dan oluşan 260 günlük bir dönem vardır. Buna "Tzolkin" denir. İkincisi, yine 20'şer günden oluşan, on sekiz "ay"lık ve bunların arkasından gelen beş günlük bir zamanı gösteren bir dönemle yıl tamamlanmaktadır. İşte bu, adına "Haab" denen 365 günlük Maya yılıdır. Buna ek olarak "Tzolkin" ve "Haab"ın birleştirilmesiyle oluşturulan ve başka bir dö-

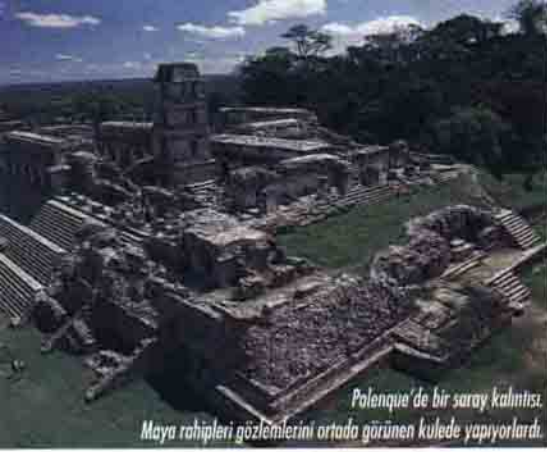
nemle hesaplanan bir takvim daha biliniyor. İngilizce "Calendar Round" olarak isimlendirilen bu dönem 18 980 günü, yani her biri 365 günlük 52 yılı içermektedir. Mayaların yaşamında önemli bir yeri olan ve yine, İngilizce "Long-Count" olarak isimlendirilen bir yöntemle hesaplanan bu dönem bir tarih başlangıcı ile ilgili idi. Kavramsal bir karşılaştırma yapılacak olursa, İsa'nın doğumunu temel alan tarih başlangıcına benzetilebilir. Ancak yalnızca işlevi bakımından; çünkü kronolojik olarak her ikisi de, oldukça farklı tarihleri gösterir. (Mayaların "sıfır yılı" bizim takvimimizde M.Ö. 3113'e denk düşüyor.)

İşte bu zaman hesabı yöntemiyle Mayalar, dünyadaki bütün diğer takvimlerden daha üstün bir doğruluk elde etmişlerdir. Bilinen takvimlerle bir karşılaştırma yapılacak olursa:

	Yıl Uzunluğu
Julian Takvimine göre	365, 250 000 gün
Gregoryen Takvimine göre	365, 242 000 gün
Maya Takvimine göre	365, 242 129 gün
Astronomi hesabına göre	365, 242 198 gün

Matematikte de olağanüstü başarılarıyla bilinen Mayalar, sıfır sayısını biliyorlardı ve bu sayıyı insanlık tarihinde belki de ilk kez onlar kullanmışlardı. Bu da büyük bir düşünsel soyutlama gücünün işareti olarak görülüyor. Yirmilik sistem üzerine kurulu bir sayılama sistemine sahip olan Mayalar her sayıyı, tıpkı ay ve gün işaretlerinde olduğu gibi, bir simge ile gösteriyorlardı.

Palenque'de bir saray kalıntısı. Maya rahipleri gözlemlerini ortada görünen kuleda yapıyorlardı.

Kentleri ve çoraklaşmış tarlaları bırakan halk, yollara düşmüştü. Kuzeyde Yeni devlet doğarken, boş tarlaları yeniden kaplayan orman ilerleyerek yapıları sarmış ve bin yıl onları gözlerden saklamıştı. İşte hoşaltılmış kentlerin sırrı!

Kutsal Kuyu

Mayaların kentlerini bırakıp kuzeye göçtüğünden sora kurdukları Yeni devletin merkezi Chichen Itza'yı geçtiğimiz yüzyılda Psikopos Diego de Landa'nın sözleri üzerine dolaşmış olan Edward Herbert Thomson, bu kentin belki de en heyecan verici gizine yani "Kutsal Kuyu"ya ulaşıyor-

du. Thomson ilk olarak, de Landa'nın kitabında, bir çeşit "cenote (Mayaların su sarnıçları)" olan "Kutsal Kuyu" nun öyküsünü bulmuştu. Landa'nın eski söylentilere dayanarak söyledikleri şuydu:

"Kuraklık zamanlarında rahipler ve halktan bir ayin alayı yağmur tanrısının öfkesini geçirmek için geniş caddeden kuyuya giderdi. Yanlarında tanrıyı hoşnut etmek için kurban edilecek genç kızları ve delikanlıları götürürler. Heybetli bir törenden sonra kızlar, kuyunun, kurbanların bir daha yüze çıkamayacakları denli derin sularına atılırdı." Diego de Landa ayrıca, kurbanın ardından zengin adaklar, kaplar, mücevherler, altınlar atmanın gelenek olduğunu da söylüyordu.

"Genç kızların su almak için kuyu başına gidişleri hemen hemen her halkın türkülerinde yer alır. Bu da hep neşeli ve yaşama bağlı bir temadır; daima da simgesel bir anlamı vardır. Fakat genç Maya kızlarının Kutsal Kuyu'ya gidişleri her zaman ölüme gidiş olmuştur. Süsler içinde kuyunun yanı-

na gelirlerdi; sonra, daha önceki kurbanların cesetlerinden dolayı kokmuş olan sulara çarptıkları zaman, ancak boğuk çığlıkları duyulurdu."

Diego de Landa'nın doğruluğu kesin olmayan sözleri her nedense Thomson'u pek cezbetmiş ve Chichen Itza'da araştırılmaya hazır, her arkeolog için çok iyi bir çalışma konusu olan görkemli yapılar dururken, gitmiş, çamur, taş ve yüzlerce yılın pisliği ile dolu, karanlık bir çukuru tercih etmişti. Üstelik, bu kuyuda araştırma yapmak için o zamanlar delice sayılan bir yöntemi seçmişti: Dalmak! Ve bunun için de, uzunca bir süre dalgıçlık eğitimi almak zorunda kaldı. Önceleri bir çeşit kepçe mekanizmasıyla kuyudan balçık, çamur, taş ve dallar çıkardı. Ancak bir gün Mayaların töresünü, kurban sundukları zaman yaptıkları kokulu reçineyi bulduğunda doğru izde olduğunu anladı. Daha sonra ardı sıra beklediği şeyler gün ışığına çıkıyordu. Aletler ve süsler, vazolar ve mızrak uçları, obsidiyenden bıçaklar ve sonunda da ilk kız iskeletini

Çözüm

Açıklama

8 ahaw, Güneş'in kör olduğu

Zatz ayının 8'i, 5'inci yılın giriş gün, gültü, Efendi s-fatryla, dans etmek, mısır ile, (Bellî olmayan bir yer ismi) içinde, yaşamın olmadığı yer

Cotinga Jaguar Kuşu

20 esiri

Alogeyğin koruyucusu

Değerli Zeka'nın koruyucusu

Efendi'nin 3'üncü 20 yıl içinde

3'üncü 20 yıl içinde genç Kentin İlahi efendisi, Gök Çatlağı'nın (muhtemelen kent ismi) İlahi efendisi,

Savunucu, Avukat

Ara Güneş Seryörü

3'üncü 20 yıllık süre içinde Kälânin

Yaxchilan'daki 33 no.lu tapınağın 3 numaralı kapı sütununda yer alan yazının düzgün anlamı şöyle: 8'inci Zatz'un (ay ismi) 8'inci ahaw'ı (gün ismi), İktidara gelişinin 5'inci yıldönümünde (araştırmacı Michel Davoust'a göre bu tarih M.S. 756 yılının 12 Nisan'ı olmalı), ulu efendi "Cotinga Jaguar Kuşu", 20 düşmanı tutsak edişinin onuruna resmedilmiştir. Tutsakları arasında ünlü "Alageyik" ve "Değerli Zeka" vardı. Ulu efendi, kölesi "Ara Güneş Seryörü" ile birlikte, ki O'na efendilerinin avukatı da denir, bir "mıstı dansı"na girişirler. (Dansın yapıldığı yere ilişkin işaret henüz çözilemedi). Bu yere "yaşamın olmadığı yer" denir. Efendi ve Kölesi, her ikisi de üçüncü "katun" (Maya takviminde her yılı, 360 günden hesap edilen 20 yıllık süre) dönemini yaşıyorlardı (yani her ikisi de 40 ile 60 yaş arasındaydılar). "Cotinga Jaguar Kuşu" Gök Çatlağı'nın İlahi Efendisi ünvanını da taşıyordu. (Gök Çatlağı muhtemelen kent ismi olmalı.)

"Yılan Tanrı Önce Onu Yuttu, Sonra da Tükürdü!"

"Kutsal Kuyu"ya dalgıçlık öyküsünü Thomson'un kendi anlatımlarıyla aktaran bu yazı, C. W. Ceram'ın "Tasavvur Mezarlar ve Bilgiler" adlı kitabından alınmıştır.

"Önceki söylemiş olduğum Yunanlı dalgıç Nicolan, sünger çıkarttığı Bahama'dan geldi. Yine bir Yunanlı olan yardımcısı da getirdi. Su altı araştırmalarının hazırlıklarına girişti.

Sonra, sahilin çok bir dubyaya beslenen kayganınun üzerine hava tulumlarını yerleştirdi. İki Yunanlı ustama oldu ve seçilen tekama yapamamın bağlı olduğu tulumları nasıl yöneteceklerini öğretti. Bunları başka ağlardan verilerek ipetleri anlamayı ve bunlara yarı vermeyi de gösterdi. Onlar adamların bitirilmesiyle yerleşim oldukları kasıba yarıya artık dalmaya hazırlardı. Tanrıyı kaygın üzerine indirdik, dalgıç elbiselerini giydik. Bunlar soğuktan bekleme elbiselerle kışınan tam gözler, kışkırlık yakın bir yerde hava suları ve boyun taraflarında başlatılan hemen hemen aynı şıklığı kurşun zincirleri olan baktı başlıkları. Bunlardan başka kalın döşeme demirler tabanlı yelken bezi kunduzlanın da vardı. Ses borusu, hava bir tutumu ve dikikali bağlantıyı kartama ipleri ile, dalgıçın yandırıncunun kolunda, dibulan suyu inen kasa, geniş manevrenin dik sarık sarık yapıldı. Mendiremin ilk basamağında dündüğün sızala tulumsalardan hepri, bütün sızık sızık boy larını birer birer gördük ve saşlı bir yüze elini sıkıktı. Sonra, ipetleri beklemek için yerlerine geçtik. Döşemelerimiz yüzlerimizin okumak zor değildi. Onlar bana son olarak veda ediyorlar ve bir daha görüşebileceklerini umuyorlardı. Bundan sonra kendini mendireminin aşık köşverdim ve arkanda gümüş gibi hava kabarcıklarından bir jeni bırakarak, kurşun gibi batım. İlk on ayaklık yerde şık saradan seşir, sonra kalın sızala döndü. Bundan sonra da koyu karanlık geldim. Aram hava hissetti kulaklamaya kendim bir saşlı yerdi. Yürüttüğüm ve başlatık hava suları arçığın zaman kulaklarında "ju! pu!" diye bir tikar oluyor ve ağzı kesiliyordu. Bunu öbe düşünmeye ötek ok uk yinlemek zorunda kaldım.

Ağabaya inenler gatiş bir dubyu daha dökükümü çektik. Bana sanki İtula ağrılığın şittiriyormuşum gibi geliyordu. Sonunda, yukarıdaki eski mezar anıtı yukturundan düşmüş olan büyük bir taş dibeğin üst ucuna vurdum zaman hiç ağrılığın yokmuş gibi geldi bana. Sanki o kadar ağır yüküklü adam değildi de bir hava kabarcığı idi.

Ana İturya ilk inen ve buradan yine saşlı olanık ayırtmak işinde olan ilk yaratık olduğunu düşününce içime başka ve gatiş bir dubyu çöktü. Sonra Yunanlı dalgıç yanına indi, birbirimizin etimi sıkıktı.

Yanına bir saşlı projektörle bir saşlı telefonu almıştım. Ana bu ilk dalgıçın sonra bunları bulmaya başaktım. Saşlı projektörü daldım, ya da ne bulmak istediğimi ayırdım. İçimde çalgılığımı madde ne suyu ne de yanar; bunların her ikisini, taşağı birbirine kattığı bir karışımı jili. İçinden hiçbir şeyin geçmeyeceği kaya, çorba gibi bir şeyli bu. Böylece koyu karanlıkta çalgım zamanla kalık.

Ana çok geçmeden bunu hafif bir tahatsızlıkta çok bir şey olarak görmeye başladık; çünkü parmak uçlarımızdaki dubyu simirleri sanki yalnız simirleri yoklamakla ayıt ediyorlar; onların renklerini bile tamamıyla yarıdım ediyor gibiydi. Saşlı telefonu da şimur az yaradı, çok geçmeden onu da bir yana attık. Ses borusu ve indan ipi ile iparetlerim dala kolaydı, heri de bu, telefonum bile dala çabuk oluyordu.

Başka dalgıçlardan hiç duyduğumuz başka birşey de dükükümü çektik. Nicolan'la ben, çalgılığımıza almamız sekan ağzı dek derinliğe uğrabılıyız ve ->her başlatığımızda burun histina veriecek- çok rahat konuşabiliyorduk. Seslerimiz dibe ve camız, sanki çok uzaktan geliyormuş gibi duyuluyordu.

Ana ben (ona talimat verdiğim) ve onun yanlarını da oldukça açık bir biçimde duyabiliyordum.

Su altındaki o gatiş şıklık kaybetme, ta ben buna alışmaya dek, bütüne hisetimin güllük işleniğime nereden oldu. Dipte bir şeyden başka bir yere gitmek imzemen yalnızca kalıma ve aşığına kaya zemine rumam yeriyordu. Hemen, aynı bir kari şike gibi helyor, çamur bulamamın içinde bir karal hümetyle, hatta çoğu zaman hedefinden bir hafif ayık uzaklara sızılıyordu.

Bu bölgenin yeni halkı Kutsal Kuyunun derinliklerinde büyük yılanlar ve canavarların bulunduğu inanılır. Bu inancın eskiden yılanlara rapmasını zayıf bir anlama mu, yılanla birlikte yerlerini çarpıkten gördük oldukları bazı şeylere ni dardığıymız yalnızca varuyabilişti. Ben büyük yılan ve kertenkelelerin suyu yüzüklerini gördüm. Ana bunlar yalnızca su peşindeyken ağaçlardan kuyuya düşen ve kullunluyla çalgın ve karanlıkları. Kuyunun hiçbir yerinde öyle büyük sürüngenlerin ya da canavarların izlerine rastlanmaz.

Hiçbir korkunç sürtünmenin pençesine düşmedim, ama buğundan bir şey geçti ki anlamaya değer. Yunanlı ile ben parmaklarımızla dipteki bir yarığın alabildiğine kazıyorduk. Bunun öyle zengin buluntuları sağlanmış ki, her zamanki saklama ödemelerimizden alınmadan çıkmıştı. Anasız üzerine, oval sind kocaüstün bir şeyin çöktüğünü hissettim. İnceci dalgıçın ve yapışkan bir şey beni karp dırtıyacağımdı bir glicke çamurda gümüşüyordu. Sonra yanımızdaki Yunanlının bu cımo çekildiğini duyudum, ben de ona yardım ettim. Sonunda kurtulduk. Bu, çamurun kıyından içinde bulunduğumuz çıkart yere döşen ve aşık çökükten de hana rastlayan bir aşık kırılgı idi.

Bir gün bir kaygın üstüne oturmuş, dikikate değer bir buluntuyu, dikikate madenden bir çamı inçeliyordum. Hava suları şıklık ta bitiriliyle akladım çıkardım. Çamı cebime koydum ve yerimi deşiyenmiş için aşık halkım. Ana burdendir bir hava kabarcığı gibi yukan dalgıç sızılırdım. Bu, güllük, fikir tehlikesi bir şeydi. Çitüklü bu derinliğe inanın kam şampunya gibi gaz kabarcıklarıyla dolardı. Eğer yavaş yavaş yükselip kana yeni tutuma oymak için zaman bulamamıza bir, korkunç ağır içinde öldüren bir hastalık neden olur. Beşerke verim ki daha çok yitirdim soruşu aşık dedi ki çabuk dövrünem, böylece en kötü cezadan kurtulmuş. Ana bugün bile bu dikikatesizliği yüzünden parlayan kadık zamanın ve çok ağır şimrenim dedim çekmekteyim.

Sırupu açtım ve güllükte daha ağır yitirdiğimin halde yine kafamı dubyaya vurdum ve sarımsından yani boygün dibulan ahmdı kaldım, sonra buşına ne geldiğini anlamam ve dibulan dibane çarpıkten duydukları zaman benim derinliklerimizden geçtikleri kuyuyu düşünerek geldim. Dibulan sızıldım çıkırdım ve kulama küpeşeye uzattım. Başlığım kapareden yukan çamıra boyamam ki kolun döndüğünü hissettim ve başlığım gövledüğünden çekiye kökneyli bakın güder göndüm. Dalgıç alıbselerini çıkardım, bir sandalyeye oturarak döndüm ve yavaş yavaş normal duruma döndüm. Bir fincan sıcak kahvenin ve güllük süğün keyfini çıkardım Yunanlı olanım anıttı:

"Siz öyle beklemeyin bir zamanda çıkıp da kaygın dibane başım vurmuş, bunu döşün sızılardan sarıpı kesildim. Ben onları için ne olduğumu anlamam zaman izimleriyle başlarını salladılar. İçlerinden biri, saşık İturya Juan Ma "arkı, her şey boğum" dedi "pef öddü! Yılan tanrı önce onu yittu. Sonra da tükürdü. Bundan sonra onun sesini duyuyormuşuz." Gözleri dönmüştü. Ana başlığını küpeşeyin kocaından çıkıma Juan Ma güllüğünden iperi baktı, kollamı kaldırdı ve büyük bir mimet dubyaya içinde: "Tanrıya şıklık olan, yaşayor ve güllük!" dedi.

buldu. Thomson daha sonra işin en zor kısmını, dalmayı gerçekleştirecek ve çalışmaların en önemli kazancını elde edecekti: Kutsal Kuyu üzerine söylentilerin bütün önemli noktalarda gerçeğe uyduğu kanıtlamak.

Thomson, Kutsal Kuyu'daki buluntular üzerine ilk raporunu yayınladığında, bütün dünyanın dikkati oraya çekilmiş oldu. Çünkü hem kuyudan çıkarılanların bulunış koşulları bambaşka idi hem de çorba gibi koyu bataklık kuyudan çıkan hazine çok zengindi. Yine de Thomson "Bu denli yorgunluk ve gidere karşılık Kutsal Kuyu'dan çıkarılabilen eşyaların altın değeri "önemsizdir" diyordu. Ve daha sonradan kendisinin de yazdığı gibi "töz"ünü Maya araştırmalarına harcamışsa da, bunun için hayıflanmamıştı. Kutsal Kuyu'ya dalmasının cezasını da müzmin bir kulak hastalığıyla çekmişti. Ancak ortaya çıkardığı eseri, onun hayranlığının bütün izlerini taşıyor. İlk raporlarında çıkardığı sonuçlar hem onun hem de daha sonraki araştırmacıların katkılarıyla daha ileriye gitmiş ve Maya uygarlığının bu gizemli özelliği aydınlığa kavuşmuştur.

Kaybolmuş Kültür

Tekerleksiz ve madensiz de olsa güçlü bir uygarlık geliştirmiş olan Mayaların çöküş nedenleri de daha tam olarak bilinmiyor. Ancak Yucatan'ın ayrı ayrı yerlerinde bulunan Chilam Balam Kitapları bu konuda da bir ipucu veriyor:

Mayaların zamanla Yucatan'ı ele geçirip yerleştiklerini ve bunu Yeni Devlet döneminin izlediğini biliyoruz. Ancak, bu kitaplardan, egemenlik için savaşan Xiu ve Itza soylarının varlığı öğreniliyor: Yazılanlara göre 10'uncu yüzyılda, güneybatıdan Maya halklarından Itza'lar sızıyor ve Chichen Itza'yı kuruyorlar. Kitaplar ayrıca, büyük kent Chichen Itza'nın görkemini güney Yucatan'ın daha eski kentleri ile karşılaştırılınca büyüklük ve mimari bakımdan üstün özellikleriyle göz kamaştıran yapılarını ortaya koyuyor. Daha sonraları, anıtsal sadeliği ile eski imparatorluğun yeniden doğuşu etkisini bırakan Uxmal, her iki biçimin de yaşandığı Mayapan görülüyor; Mayapan, Chichen Itza ve Uxmal arasın-

daki kentler birliği ortaya çıkıyor. Ama ihanet bu birliği parçalıyor. Chichen Itza orduları Mayapan'a karşı toplanıyor. Ancak birliğin başkentinin hükümdarı Hunac Ceel, Tolteklerden ücretli askerler alıyor ve Chichen Itza zaptediliyor. Bundan sonra da kentler birliğinin gelişme gücü kırılıyor.

1441'de, Uxmal'daki Xiu sülalesinin önderliğinde, zulüm altındakiler ayaklanıyor ve Mayapan ele geçiriliyor. Bununla da yalnız kentler birliği yıkılmakla kalmıyor, onunla birlikte Maya devleti de yıkılıyor. Bundan sonra Xiu'ların kurabildikleri kentin adı "Mani" dir (Kimi araştırmacılara göre bu sözcük "geçti gitti" anlamına gelmekteydi). Ancak Xiularla Cocomlar arasında amansız bir savaş başlıyor ve Yucatan birbirlerine düşman küçük eyaletlere bölünüyor.

Savaşın yakıp yıktığı Maya ülkesinde salgınlar ve kuraklıklar başgöstermişti. Ayrıca manevi bakımdan zayıf düşen Mayaların dinleri de çökmüş ve uygarlıklarına duydukları güvenlerini yitirmişlerdi. Bunca felaketin ezdiği bu insanlar artık ahir zamanın geldiği inancındaydılar.

İspanyollar, geldiklerinde çöküş dönemine girmiş Mayaları buldular karşılıklarında. Dolayısıyla, Maya devletini zaptetmeleri pek güç olmadı. Bilim adamlarınca bir soykırım ve kültür tarihi cinayeti olarak görülen bu acımasız fetih sonucunda, Mayalardan günümüze kalacak olan hemen hemen tüm yazılı belgelerin yakıldığı, kültürlerine ait ne varsa yok edildiğini görüyoruz. Daha sonra rastlanan Aztek devletinin kaderi de neredeyse aynıdır...

Henüz tam olmamakla birlikte, Stephens onların kalıntılarını bulana dek sırlarıyla birlikte tarihe gömülmüş olan Maya Uygarlığı, yavaş yavaş gün yüzüne çıkıyor. Buldukları döneme göre olağanüstü bir matematiksel hesap geliştirmiş olan bu Yeni Dünya Uygarlığı'nın hiyeroglif yazılarını çözmeye çalışan bilim adamları, bilinmeyen yönlerinin de böylece ortaya çıkacağını düşünüyorlar.

Ancak, böylesi bir gelişim gösteren bir ulus için, çok sayıda spekülâtif varsayım yapılması kaçınılmazdır. Bunlar arasında özellikle son yıllarda birbiri ardına yayımladığı kitaplarıyla çok sayıda okuyucu bulan ve bilimsel olmayan tezler ileri süren Erich Von Däniken'in Uzaylılarla Mayalar arasında kurduğu ilişki en ilginç(!) olanı sanırız. Däniken, boşaltılmış kentlerin sınırnı şöyle açıklıyor: Onları ziyarete gelecek Uzaylı tanrıların incecekleri tarihi hesaplamış olan Mayalar, günü geldiğinde beklemeye koyulmuşlar ancak Tanrılar (uzaylılar) gelmemiş. Hayal kırıklığına uğrayan Mayalar da kuzeye göçerek yeni imparatorluk kurup tekrar takvimlerine uygun binalar yapmışlar ve Tanrıları beklemeye koyulmuşlar.

Zaten yeterince gizemli olan Maya uygarlığına bir de fazladan gizem yakıştırmak ve bunu da bir varsayım olarak ileri sürmek araştırmacılara yarardan çok zarar sağlayacaktır.

Bütün eski Dünya kültürlerinde olduğu gibi, Mayaların sırları da ancak bilimsel bir çalışma yöntemiyle çözülebilecek. Tıpkı, Mayaların izlerini bulan Stephens ve Catherwood, gözleri kör olana dek çalışan Prescott, Kutsal Kuyu'da duyma yetisini yitiren Thomson ve diğerlerinin yaptığı gibi...

İlhami Buğdaycı

Kaynaklar
Ceram, C.W., "Tanrılar, Mezarlar ve Büyüler", İstanbul, 1986
Demarsset, A.A., "The Violent Saga of a Maya Kingdom", National Geographic, Şubat 1993
Hagen, V.V., "Search for the Maya", Londra, 1973
Harris, M., "Yarıyamalar ve Krallar" Ankara, 1994
Miller, M., "Maya Masterpiece Revealed at Bonampak", National Geographic, Şubat 1995
Tanilli, S., "Yüzyılların Gerçeği ve Mirası", İstanbul, 1987

Eski Yunan'da Çevreyle İlişkiler

Eski çağlarda insanların çevreleriyle uyum içinde yaşamış oldukları düşünülür hep. Oysa, arkeolojik ve jeolojik bulgular, eski çağlarda da çevreye zarar verildiğini gösteriyor.

Bakir olarak nitelenebilecek Eski Yunan'a ait manzara resimlerine bakarken insan adeta çarpılıyor. Yunanlılar ve ülkeyi gezen ziyaretçiler, Bronz Çağı uygarlıkları ve klasik dönemde, insanların sağladığı kültürel kazanımlarla ünlü bu küçük ülkeye, binlerce yıl boyunca methiyeler düzdüler. Peki bugün bildiğimiz çorak haliyle Yunanistan doğası, yalnızca iklim değişikliklerinin bir sonucu mu, yoksa ormanları yok ederek toprak erozyonuna neden olmak yoluyla insanların da bir etkisi oldu mu?

Yapılan son arkeolojik çalışmalar, uzun süre dir geçerliğini koruyan ve tarımın Yunanistan topraklarına olumlu etkisi olduğunu savunan görüşleri değiştiriyor. Bulgular, son 8000 yıl içerisinde burada ormansızlaşma ve ciddi toprak erozyonları yaşandığı yolunda. Eski görüşü savunan birçok bilimci, yargılarını, insanın toprağı kullanımına ve tahribine ilişkin eski bir geçmişe dayandırdıklarını söylediler de, insanın yerleşik yaşamı ve doğal çevreye etkileri içerikli bu yeni bakış açısı, Eski Yunanlıları, tanrılarına sunulmuş bir ülkenin kutsal bekçileri olarak gören 19. yüzyıl romantiklerine bütünüyle zıt.

Aslında modern uygarlığın ekolojije zarar veren uygulamalarıyla yeni bir sürecin başladığı, büyük ölçüde kabul gören bir yaklaşım. Popüler basında sık sık dengeli ve çevreye saygılı yaşama dönme yi savunan, tıpkı atalarımız gibi yaşamak istediklerini söyleyen kişilerin yazıları yayımlandı. Batı uygarlığının başlıca mitlerinden biri olan Cen-

net Bahçesi, antik dönemde, Altın Çağ inancının bir yansıması olarak ortaya çıkmıştı. İnsanların doğal çevreleri ile uyum içinde yaşadıkları bir dönem olduğuna inanılan Altın Çağ, günümüzü betimleyebilecek en son tamlama elbette ki.

Sir Peter B. Medawar, 1984'te basılmış olan Bilimin Sınırları adlı kitabında bu düşünce tarzına "Arcadian" (söylenceye göre Eski Yunan'da mutlu bir ırkın sade bir yaşam sürdüğü dağlık bölge) adını veriyor. Kitabında Ütopya ve Arcadia kavramlarını karşılaştıran Medawar, Arcadia'nın, Altın Çağ idealine, Thomas More ve Francis Bacon'un ütopyalarından daha yakın olduğu sonucuna varıyor. Onların ütopyaları, bilime dayalı teknolojinin toplumun ıslahı için kullandığı ortamlarken; Arcadia, "başlıca erdemi pastoral, bilim öncesi ve teknoloji öncesi olmak şeklinde kabul eden, ütopyadan bütünüyle farklı bir yaklaşım. Arcadia'da insan mutluluk, cehalet ve masumiyet içinde; uygarlığın getirdiği hastalıklardan ve ruhsal huzursuzluktan uzak yaşar. Oysa günümüzde böylesi bir iç huzuruna, oldukça iyi gelire sahip para babalarında rastlanabiliyor ancak."

Eski Yunanlılar'ın, Yunanistan'ın büyük bir kısmını kıraç, kayalık, çorak bir araziye çeviren ormansızlaşma ve toprak erozyonundan ne derece sorumlu olduklarına ilişkin tartışmada yine Arcadian düşünce tarzı gündeme geliyor. Antikçağda nedenleri belirtilmemekle birlikte, çevre tahribi olduğu yolunda birçok belge var. Özellikle Plato ve Aristo'nun eserlerinde birçok kereler bu konuya değinilmiş ve M.Ö. 4. yüzyılda ormansızlaşma ve toprak erozyonu ile ilgili olarak kesin, doğruluğu tanıklarla sabit rakamlar verilmiş. Bu verilerden yo-

lu çıkarak bugün arkeoloji bilimi, antikçağda doğal çevrenin çıplaklaştığını onaylayabilir; ancak bu durumda, sorumluların, o çağda yaşamış insanlar olduğu sonucuna varmak da kaçınılmaz görünüyor.

Yeni Bir Tür Arkeoloji

Geçtiğimiz yirmi yıl içinde Yunanistan'da kullanılan multidisipliner ve kapsamlı bölgesel ölçüm teknikleri, Yunan arkeolojisinde bir devrim yaşanmasına yol açtı. Bu devrimin bir yönü, tek bir alanda yapılan araştırmaların, tüm bölgelerin doğasına ve kültürel tarihine ilişkin çalışmalara kaymasıydı. Bu yaklaşım, alan çalışmasında yeni yöntemler kullanılmaması; özellikle, 100 km²'den büyük alanlarda, grup halinde çalışılarak çıkarılan her eserin, göze çarpan her özelliğın ve tetkik edilebilen her sahanın kayıtlara geçilmeye başlamasının bir sonucu. Bir başka yenilik de, arkeologların geçmişle ilgili araştırmalarına yardımcı olmak amacıyla toprak altına tetkik eden radarlardan uyu görüntülerine kadar uzaktan algılama yöntemlerinin kullanılması. Eski kültürlerin doğayla ilişkileri konusundaki yorumu geliştirebilmek için jeoloji ve arkeoloji tekniklerini birleştiren yeni bir disiplin olan jeoarkeolojinin yaranı da azımsanamayacak ölçüde.

Arkeologlar ve jeoarkeologlar arasındaki işbirliğinin bir örneğini, Güney Yunanistan'daki arazi değişimi ile ilgili çalışmalarda görmek mümkün. Argolid'te (Mora Yarımadası'nın kuzey kesimi) 1979 yılından bu yana yürütülmekte olan ve arkeolojik alanların tanımlanmasıyla uğraşan arkeolojiji ve son 50 000 yıl içinde yaşanan Pleistosen ve Holosen dönemlerini esas alarak arazinin tarih yapısını anlamayı amaçlayan ölçümler yapan jeolojiji bir araya getiren çalışma, bu alandaki en önemli iki projeden biri.

Bu projelerden biri, Argive ovasıyla ilgili. Aristo'ya göre, Bronz Çağı'nda, M.Ö. 3000 ile 1000 yılları arasında bu bölgede önemli bir değişim yaşanmış. Antikçağda arazi kullanımını araştıran ve Argive ovasının en kuzey ucunda, 60 km² bir alana yayılmış Berbatı ve Limnes vadilerini ölçümlemeyi amaçlayan proje iki kısımdan oluşuyor: Bu iki vadinin jeoarkeolojik bir çalışması ve kapsamlı bir arkeolojik ölçüm.

Çalışmaların sonucunda, orta Paleolitik dönemden, yani 50 000 yıl öncesinden bu yana insanı etkilenlikler konusunda veri toplandı ve çiftçilerin bölgeye 7 000 yıl önce gelerek, Berbatı Vadisi yakınlarındaki en verimli toprak ve su kaynakları civarına yerleşmiş oldukları anlaşıldı. Başlangıç teşkil eden bu kolonizasyondan sonra Neolitik yerleşimlerin büyümeye başladığı ve yenilerinin kurulduğu görülüyor. Geç Neolitik dönemde (M.Ö. 4000 ve 3000 arası) 20'den fazla yerleşim ve daha küçük alanlar bölgeye yayılmıştı. Bu genişleme süreci, üçüncü bin yılın ilk birkaç yüzyılı, yani Erken Bronz Çağı boyunca sürdü.

Antikçağda Arazi Kullanımı

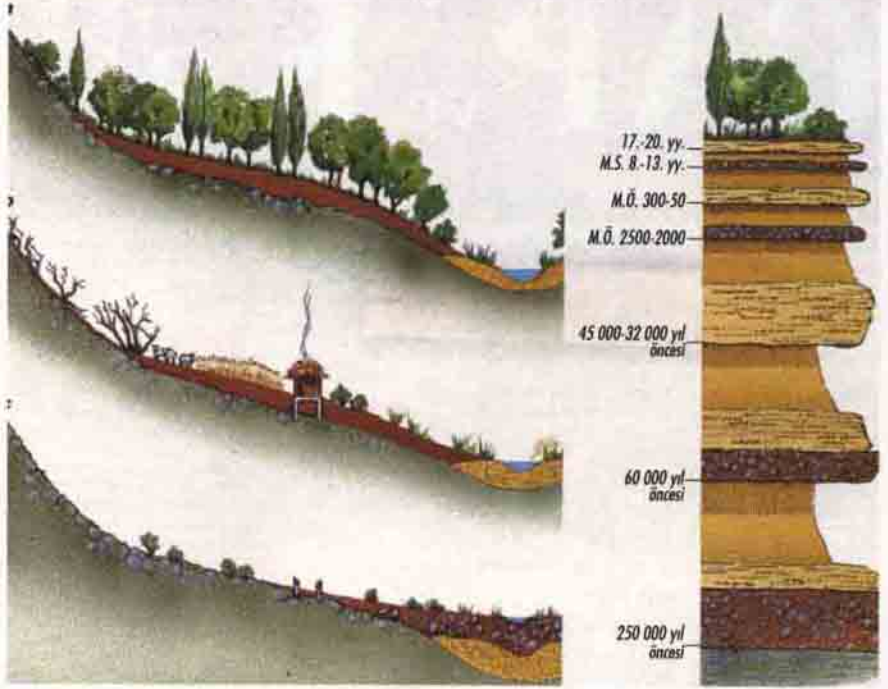
Daha büyük yerleşimlerle ilgili araştırmalarda, tarımla ilgili birçok veri toplandı ve çömlek, el değirmeni ile çakmaktaşı ve obsidyen buluntulara rastlandı. Daha küçük alanların özel amaçlarla (çoban kulübeleri ve alet depoları) kullanıldığı ve sürekli ikamet edilmediğine kesin gözüyle bakılıyordu. Bununla birlikte, sarp yamaçlara, yüksek tepelere ve yalnızca toprak veriminin son derece düşük olduğu alanlara kurulmuş bu yerler, arazinin belli bir noktada yoğunlaşarak kullanıldığını gösteriyor.

Yerleşimlerin ve buluntuların şekilleri, arkeologların fosil kültürel araziler olarak adlandırdığı yapılar sergiliyor. Çok sayıda toprak ve cilalı taş baltalar ile bitkileri kesmekte kullanılan, uçları silis ile kaplı çakmaktaşıdan bıçaklar en ilginç buluntular arasında yer alıyor. Neolitik Dönem ve Erken Bronz Çağı'na tarihlenen bu tarım aletleri, bir zamanlar tarım alanı olan bölgeleri belirliyorlar. Tüm veriler bir araya getirilerek değerlendirildiğinde, M.Ö. 4000 ile 3000 yılları arasında Berbatı ve Limnes vadilerinin yamaçlarındaki başlıca etkinliğin hayvancılık ve çiftçilik olduğu ve alüvyonlu toprağın vadinin dibine sürüklenerek Argive ovasının kalın tortu tabakalarıyla kaplanmasına yol açan bir ya da daha fazla sayıda ciddi toprak erozyonu olduğu anlaşılıyor.

Felaketlerden biri, Berbatı ve Limnes vadilerinde oldukça büyük bir yerleşim hareketi yaşandıktan sonrasında, Neolitik dönemin sonuna rastlıyor. Bu erozyon sonucu, Argive ovasındaki Neolitik alanlardan en az biri toprak altında kalmış. Benzer bir olay, üçüncü bin yılda, Erken Bronz Çağı'nın sonunda yaşanıyor ve sonrasında Argive ovası erozyonun yığıldığı birikinti tabakalarıyla kaplanıyor. Antikçağda yaşanan tek felaket toprak erozyonu değil. Geç Bronz Çağı'nın sonlarında (M.Ö. 1200 civarı) sel nedeniyle Tiryns kenti sular altında kalmış ve Berbatı yamaçları terk edilerek bir daha yaşam alanı olarak kullanılmamış.

Artık yok olmuş Lerna Gölü'nün yedi metre dibinden çıkarılan taş örneğindeki polenin incelenmesiyle oluşturulan arkeolojik kayıtlar da, bu trajik tabloyu doğruluyor. Buna göre, Holosen döneminde, Argolid bölgesinde meşe ağacına sıkça rastlanıyordu. M.Ö. dördüncü bin yılın ortalarında ise meşenin yerini gürgen, çam, yemeşesi ve süpürge otu almaya başlamıştı. Bu tür bitkilere zarar görmüş toprak alanlarında sıkça rastlanır. Bugün, Argive ovasını çevreleyen yamaçlar, bodur çalılar, otlarla kaplı; çok az sayıda ağacın bulunduğu çıplak, kayalık bir maki arazisi görünümünde.

Yunanistan'da yürütülen diğer arkeoloji projelerinde de, toprak erozyonuna ilişkin izlere rastlandı. Argolid bölgesinde görülen değişimlerin tü-

müyle iklime bağlı olmadığı düşünülüyor; çünkü öyle olsaydı, Yunanistan'ın bütününe etkilemiş olması gerekirdi. Zamanlarındaki çeşitlilik de, insan unsurunun etkisine işaret ediyor. Bu konudaki yaklaşımlardan biri, yamaçlardaki doğal bitki örtüsünün yok edilerek tarım ve otlak alanına dönüştürülmesi sonucu, toprak tabakaların kayganlaşarak büyük ve sürekli erozyonlara yol açtığı şeklinde.

Toprağın Anlattığı Öykü

Argolid'in güney kesiminde yürütülen ikinci proje sonucunda, bölgesel arazi tahribi konusunda daha fazla bilgi toplandı. Yapılan incelemelerde, 50 000 yıllık bir zaman sürecine yayılmış olarak, insanî etkinliklerin izlerini taşıyan 350'den fazla alan bulundu.

Söz konusu arkeolojik dönem esas alınarak alanların sayısını gösteren bir plan oluşturulduğunda ilginç bir tablo ortaya çıktı. Yerleşimler zaman içinde eşit olarak dağılmamış; yoğun yayılım hareketlerini bölgelerin boşaltılarak terk edilmesi izlemişti. İşin ilginç yanı, bu beklenmedik yerleşim tablosu, bölgenin jeolojik tarihi ile de bağlantılı gibi görünüyordu.

Jeolojik çalışmalarda izine rastlanan ve geç buz çağında, sırasıyla 272 000, 52 000 ve 33 000 yıl önce yaşanan erozyonlardan üçü iklim değişimine bağlanabilir. M.Ö. 2500; M.Ö. 350 ile 50 arası ve M.S. 950 ile 1450 yıllarına rastlayan erozyonları ise önemli ölçüde toprak profillerinin olduğu durgun bir dönem izlemişti. Burada erozyona yol açan etkenler arasında yine iklim değişikliklerinin sözü edilebilse de, asıl etkenin, bölgede yaşayan insanlar olduğu anlaşılıyor. Erozyon dönemleri ile yoğun yerleşim hareketlerinin yaşandığı dönemler

arasındaki bağlantı ve insan etkisinin en düşük düzeyde olduğu dönemlere rastlayan toprak oluşumu, bu iddiayı destekleyen bulgular.

Benzer ölçekte toprak erozyonunun Yunanistan'ın diğer kısımlarında da; özellikle Makedonya ve Tesalya'nın kuzey kesimlerinde, Eğriboz adalarında ve Girit adasında yaşandığı belirtiliyor. M.Ö. altıncı bin yıldan itibaren başlayan erozyonlar, sonraki tüm tarihî dönemler boyunca sürerek etkileri günümüze değin ulaşıyor.

Antikçağda yaşanan çevresel felaketlerle ilgili arkeolojik çalışmalar henüz çok yeni olduğundan, bu tür analizlerin insanın yol açtığı etkileri iklim değişikliklerinden kesinlikle ayırdığını söylemek için belki de çok erken. Yine de, mevcut veriler değerlendirildiğinde, iklim değişikliklerinin bu olaylarda etkili olmuş olması, ihtimal dahilinde değil gibi görünüyor. Bu çalışmalardan çıkan sonuç, insanın çevre tahribi tarihinin çok eskilere uzanıyor olduğu. Çevresel felaketler, modern dünyanın getirdiği bir yenilik değil...

Yitik Cennet

Truva Savaşları zamanında Argive küçük bir nüfus yaşadığı bataklık bir arazi iken, Mikene epeyce iyi durumdaydı (ve bu nedenle Mikene üstündü). Ama şimdi durum tersine döndü... Mikene toprağı... kuraklaşıp çoraklaşırken, önceden bir damla suya muhtaç olan Argive toprakları verimli hale geldi. Bu küçük bölgede yaşanan sürecin aynısının, ülkelerin bütününde ve büyük ölçekte görüleceği kesin gibi. (Aristo, *Meteorologica*, Kitap 1. Bölüm 14'ten)

Curtis N. Runnels
Scientific American Mart, 1995.
Çeviri: Miyase Göktepeli